

Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi Modern İnsanın Yönelimi¹

Journal of Civilization Studies
Volume 8, Issue 1, pp. 108-111
2023

Received: 28 March 2023

Accepted: 26 May 2023

© The Author(s) 2023

For reprints and permissions:
<https://dergipark.org.tr/pub/mad>

Duygu KARAKAŞ AYDIN²

Modernitenin bütün toplumları farklı derecelerde etkisi altına aldığı ve gelenekten uzaklaşmanın son derece hızlı olduğu bu yüzyılda modern insanın karşılaştığı anlamsal ve değersel krizler oldukça dikkat çekicidir. Bu krizler bireyselleşme, kimlik bunalımı, anlam kaybı, karmaşık sosyal ilişkiler, varoluşsal sancılar, kutsal ve aşkın olanın nerede durması gerektiği şeklinde sıralanırken, değişimlerin en belirgin örneklerini modernleşme ve sekülerleşme ile beraber değişen bireysel ve toplumsal yaşam formları şeklinde açıklamak mümkündür. Toplumsal hayatın neredeyse bütün yönlerine sirayet eden modernite, birçok değişimi ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Küçüğe göre, ” *“Modern dünya, tarımsal dünyanın yerini aldı; kendisini önceleyenlerle bağdaştırılamaz yeni bir dünya görüşü belirdi”* (Küçük, 2018, s. 112) .Kültürlerin, geleneğin hatta dini bilginin ayak bastığı zeminin yerinden oynadığı günümüz dünyasında sorgulamadan kabul edilen bilgi ve olgu neredeyse yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte bireyin çevresiyle ve değerleriyle olan bağının zayıfladığı, özgürlükçü ve sorgulayıcı söylemin ön plana çıktığı bir dönem olan 19. Yüzyıl modern döneminde artık Tanrı kamusal alandan çekilmiştir (Tekin, 2018). Zira geleneksel yapıların ve eski düzenin devamını sağlayan kurumların meşruluğu önemini yitirmiştir.

Modernitenin beraberinde getirdiği çoğulculuğu birçok yönden irdeleyen, *Kutsal Şemsiye, Dinin Sosyal Gerçekliği, Sosyolojiye Çağrı Hümanist Bir Perspektif* gibi tek başına kaleme aldığı eserleriyle kendisinden söz ettiren Peter L. Berger ile *Görünmeyen Din* eseriyle dikkat çeken Thomas Luckmann'ın beraber ortaya çıkardığı *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi* (1995) adlı kitap, Mustafa Derviş Dereli tarafından Türkçe'ye kazandırılmış ve Albaraka yayınları aracılığıyla 2022 tarihinde raflarda yerini almıştır. Yazarlara göre anlam krizine yol açan sekülerleşme değil modern çoğulculuktur. Berger ve Luckmann'a göre ” *“Çoğulculuk, insanların aynı toplum içerisinde var olabilecek pek çok farklı yol içerisinde hayatlarına yön verdikleri bir yol”* ya da ” *“Ortak bir değerler sistemine atıfta bulunmayan farklı yaşam formlarının bir toplumda birlikte bulunmasıdır”* (Berger & Luckmann, 2022, s. 43). Çoğulculuğun beraberinde getirdiği kaygan zemin, sosyal bir ürün olan insanın ve insani bir ürün olan toplumun var olan bilgi kodlarına zarar vermiştir. Bu nedenle kamusal alanın ve ortak değerlerin paylaşıldığı gündelik hayatın düzenini sağlayan aracı kurumlar meşru amacını ve etkisini kaybetmiştir. Birey, bağlamından koparılmış olan bütün konulara -din başta olmak üzere- sayısız seçenekleri olan, sorgulanabilir fenomenler olarak bakmaktadır. Bahsi geçen kavramlar eserin farklı bölümlerinde ilişkili olduğu alt kavramlarla birlikte açıklanmıştır. Çalışmanın amacı 'anlam'ı ve anlamsal krizleri derinlemesine incelemektir. Zira Berger ve Luckmann'a göre anlam bilincinin nasıl inşa edildiği ve anlam sahalarının katmanları son derece önemlidir. Çalışmanın çıkış noktası ise gündelik hayat içerisinde yaşanan anlamsal krizlerin engellenebilmesi

¹ Berger, Peter L. & Thomas Luckman (Çeviren: Mustafa Derviş Dereli), İstanbul: Albaraka Yayınları, 1. Baskı, 2022, ISBN: 978-625-7312-63-9.

² Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, duygukarakas9238@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5652-3260

noktasında, modern çoğulculuk zemininde var olan aracı kurumların eylemsel planlarının düzenlenmesi gerektiğidir. Kitap, yazarların hem beraber hem ayrı ayrı yazdıkları çalışmalarda yaptıkları fenomenolojik tahlillerin tamamlayıcısı niteliğindedir (Berger & Luckmann, 2022, s. 7). Önsöz ve yedi başlıktan oluşmaktadır.

“İnsan Hayatının Anlamlılığının Temelleri” şeklinde isimlendirilen ilk bölüme modern dünyanın içinde bulunduğu anlam krizinin açıklanması ve örneklendirilmesi ile başlayan yazarlar, anlamın insan bilincinde inşa edildiğini ileri sürmüşlerdir.

Anlam, sözlük tanımından çok daha kompleks bir yapıya sahiptir. Kendiliğinden var olamayan ve deneyimlerle, bilinçle, kimlikle, bireyle, ilişkilerle ilintili olarak ortaya çıkan bir kavramdır. Diğer bir ifadeyle bireyde önce bilinç inşa edilir. Daha sonra bunun anlamsal formları kendine referans bularak ilişkisel zemini hazırlar. (Berger & Luckmann, 2022, s. 18) Kişinin bilincinde oluşan anlam formunun gündelik hayata geçirilme biçimi ise sosyal eylem şeklinde tezahür eder. İnşa edilen bireysel bilincin ve kimliğin arkasında toplumsal bilgi stokları ve kültürel kodlamalar yer alır. Zira bireyin öznel anlam inşasının arkasında toplumsal çevrenin bireyde oluşturduğu anlamsal arka plan vardır. Bu durum deneyim ve eylemle birleştiğinde bireyin “herkes gibi” reaksiyon gösterdiği durumlar ortaya çıkmaktadır. Eğer bunun neticesinde bir kriz durumu yaşanır, din adamları ya da filozoflar sorunu çözmek için var olan anlam katmanlarının en üstünde hazır bulunmaktadır. Bunun da ötesinde daha işlevsel bir statüde ise kurumlar vardır. Bu kurumlar toplumun en önemli katmanıdır. Bireyin nasıl yaşayacağından nasıl düşünmesi gerektiğine kadar her ayrıntının detayını düzenleyip sorguya kapalı bir tarzda kendi kurallarını ve dogmalarını kabul ettirirler. Ancak yazarlara göre modern toplumlarda bu dayatma biçiminin bir karşılığı yoktur. Çoğulculuk, aracı kurumların anlam üretiminin kendilerine özgü eski düzenini yerle bir etmiştir. Artık herkesin “bana göre” anlamsal arka planı ve sorgulanabilir bilinç katmanları vardır. Kurumlar aracılığıyla dayatılan sistem ve kurallar, modern çoğulculukla beraber sarsıcı bir varoluş kaybına uğramıştır.

“Sosyal İlişkilerin Anlamlılığı, Anlam Birliği ve Anlam Krizinin Genel Koşulları” adlı ikinci bölümde bireyin dünyaya geldikten sonra içine doğduğu toplumun bir parçası olma sürecinin sosyolojik boyutuna değinilmiştir. Berger ve Luckmann’a göre bir bebek ailesinde ve çevresinde deneyimleyeceği sosyal ilişkilerin yönlendirdiği şekilde bir bilince sahip olacaktır. Bireyin toplumdan topluma değişiklik gösteren bilgi ve kural rezervlerine ve yaşam topluluklarının değerler bütününe uygun hareket etmesi, belirlenen düzene uyum sağlaması, sorgulamadan sürecin bir parçası olması beklenecektir. Eğer yaşam topluluklarının üyesi olarak miras bırakılan değerler sisteminin anlam stoklarına ve yüksek düzen kategorilerine itibar edilirse anlam krizinin önüne geçilmiş olur. Çünkü Berger ve Luckmann’a göre “*Evrensel temel form, bir kişinin içerisine doğduğu yaşam topluluklarıdır*” (Berger & Luckmann, 2022, s. 32). Birey, kendisine dayatılan bu anlam birliğine karşı gelirse ilk anlam krizini de bu çevreye uyum sağlayamadığı için yaşayacaktır. Anlam krizini önleyen diğer bir husus ise bireyin eylemlerine yön veren kurumlardır. Toplumun değerler sistemini bireye dayatan ve uygulamasını bekleyen bu kurumların başında dini ve yarı-dini kurumlar gelmektedir. Ancak bu kurumların yanı sıra farklı toplum kurumları, farklı anlam topluluklarının varlığı yadsınamaz bir gerçektir. İşte bu noktada modern çoğulculuk devreye girmektedir.

“Modernite ve Anlam Krizi” adlı üçüncü bölümde yazarlar, yol haritalarında önemli bir kavram olan çoğulculuğu tanımlayarak başlamışlardır. Farklı anlam topluluklarının içerisinde var olan farklı yolları tercih edebilmek ve farklı anlam formlarının varlığını kabul etmek olarak tanımlanabilecek olan çoğulculuk, ortak değerlerin yaşam toplulukları içerisindeki etkileşiminin en az olduğu modern ilişkiler ağının bir sonucudur. Çoğulculuğun sebep olduğu kriz sadece toplumsal boyutlarda değildir. Bireysel krizlerle başlayan modern çoğulculuk krizi, özneler arası krize dönüşen ve sonrasında anlam topluluklarında anlam krizine yol açan bir döngünün içerisinde gerçekleşmektedir.

Modern çoğulculuğun görüldüğü toplumlarda anlam kaybına uğrayan ve yeni anlamlarla dönüşen bir kavram olan din, yazarlara göre değerler kalıbının en önemli formudur. Çünkü insanlık tarihine dair bir okuma yapıldığı zaman Tanrı'sız bir toplumun var olması pek mümkün değildir. Süreç içerisinde anlamsal ve etkisel olarak değer kaybına uğrayan dinin bu durumu sadece modernitenin sebep olduğu bir husus değildir. Din ve Tanrı daha önceki dönemlerden aldığı darbelerle sarsıntıya uğramış; modern çoğulculuğun getirdiği anlamsal krizlerle de bugünkü konumuna gelmiştir. Kamusal alanda olabildiğince etkin olan ve sonradan dönüşüm geçiren din, gündelik hayattan tamamen çekilmiş ve bireylerin değer alanlarından çıkmış değildir. Zira aydınlanma taraftarı olanların perspektifinden bakıldığında özgürleşen bir dünyanın temelleri atılırken gelenekselci zihniyetin çöküş olarak değerlendirildiği modernite, dini tamamen ortadan kaldırmamıştır. Düzlemsel zemininde oynamaya sebebiyet vermiştir. Dinin ve Tanrı'nın itibarsızlaştığı modern zamanda yaşayan insanların bir kısmı sorgulamanın verdiği akılcı tavırla beraber dinin olmadığı bir hayatı meşrulaştırırken diğer bir kesim inanç ve değerleriyle bağlarını zayıflatsa da koparmamıştır. Berger ve Luckmann'a göre sekülerleşme tam da burada tanımlanmaktadır. Dinin, toplumsal ve bireysel hayattan çekilmesiyle beraber artık birey seküler bir hayat yaşamaktadır. Ancak modernleşen toplumların hepsinde seküler yaşamın varlığı, dinin tamamen ortadan kalktığı sonucunu doğurmaz. Yazarlara göre bu tezi bütün toplumlara genellemek yanlıştır. Avrupa ve Kuzey Amerika dışında Üçüncü Dünya ülkeleri, Doğu ve Güneydoğu Asya, Büyük Sahra'nın Güney Afrika'sı, Latin Amerika gibi ülkelerde bu tez tamamen geçerli değildir. Çünkü din ve Tanrı önemini kaybetse de yerini görece yorumlanmaya müsait olan birçok şemaya bırakmıştır. Bu şemaların diğer adı modern çoğulculuktur. Var olan değerlerin anlam kaybına uğramasına ve sorgulanmasına neden olan temel etken sekülerleşme değil çoğulculuktur.

“Sorgulanmaksızın Kabul Edilen Şeylerin Kaybı” adlı dördüncü bölümde aldığı darbelerle anlamsal değer kaybeden kader mefhumunun yönlendirici özelliğinin ve bireyin bütün hayatını belirleyici rolünün ortadan kalkmasına karşın çoğulculuğun yol açtığı sorguya açık seçenekler dünyasının yükselişinden bahsedilmektedir. Toplumsal düzenin ve bireysel huzurun sağlanması adına itaat eden bireyin sorgusuz sualsiz kabul ettiği hayatın sağlam duvarlarından artık su sızmaya başlamıştır. Tanrı'nın ve dinin varlığının sorgulandığı hatta Tanrı'ların olasılıklar arasından seçildiği çoğulculuk dünyasında, tarihsel süreçte sağlam zeminde oturan her şey artık “alternatif” olanın gölgesinde kalmıştır. “*Birisi artık seçmemeyi seçemez*” (Berger & Luckmann, 2022, s. 68) cümlesiyle konunun özetini yapan yazarlara göre toplumsal yapıların kendisini meşru gösterme çabası içinde olan kurumlar, alternatiflerin çokluğu sayesinde varlıklarını devam ettirmektedirler. Aynı zamanda bu kurumlar bireylerin sorgulayıcı değil kontrol edilebilir olması taraftarıdır. Çünkü kimliğini, yaşam koşullarını, dayatılan kuralları, değerler dünyasını sorgulayan bireyler kurumların meşruluğunu riske atar. Bu kurumların içerisinde en çok bilineni dini kurumlardır. Dini kurumlar eskiden sahip oldukları statüyü kaybettiler. Bunun sonucunda da insanların inandıkları sorgulanamaz alanlarındaki güvenilir bilgi zarar gördü. Böylece şüpheye ve sorguya açık hale gelen inanç dünyası yerini modern çoğulculuğun sebep olduğu anlam krizine bıraktı.

“Alışılmış Anlam ve Anlam Krizi” isimli beşinci bölümde Berger ve Luckmann toplumsal yapının içinde varlığını devam ettiren aracı kurumların –özellikle dini kurumların- normal modern devletlerde anlamsal krizleri önleyici görevler üstlendiklerini iddia etmektedirler. Bu öne sürdükleri hipotezi destekleyici birçok örneğin yer aldığı bölümde en dikkat çekici nokta kiliselerin geçirdikleri serüvenlerdir. Kilisenin Batı toplumlarındaki rolü yadsınamaz bir gerçektir. Gerek devlete müdahalesi noktasında gerek halkın bütün yaşamını yönlendirmek noktasında son derece etkin bir görev yüklenen kilise, kendi dünya görüşünü ve kurallarını dikte ettiği hükümdarlık dönemlerini artık geride bırakmıştır. Toplumun tüm katmanlarına istediği ahlaki çerçeveyi dayatan ve gerekirse cebirle meşruiyetini kabul ettiren bu aracı kurumlar da diğer yaşam formlarında olduğu gibi modern çoğulculuktan payını almıştır. Sonuç olarak öne sürülen hipotezin bizim toplumumuzda tam bir karşılığı olmamakla beraber anlamsal krizlerin yaşanmasına sebebiyet veren değişim ve dönüşümlerin toplumsal yapılarındaki etkisi fark edilir bir gerçekliktir.

“Toplumlar Anlam Krizlerinin Üstesinden Nasıl Gelecekler: Yanılsamalar ve Olasılıklar” adlı altıncı bölümde Berger ve Luckmann bu zamana kadar açıkladıkları modern çoğulculuğun sebep olduğu anlamsal krizlerin nihai olarak bütün toplumlarda var olduğunu ancak her birinde ayrı form ve şekillerde kendisini belli ettiğini açıklamışlardır. Modern toplumların karşılaştığı anlamsal krizler ancak aracı kurumların varlığı ve eylemleriyle önlenemez ya da en aza indirgenemez. Zira onların değer çerçeveleri bireyin uyması gereken kuralları, toplumsal anlam stoklarını belirler ve bu düzen kendi nesnelleştirilmiş yapı formlarına uygundur. Devletler ise kendi krizlerini atlatmak için sivil toplum kuruluşlarını destekleyebilir ve bağlantılı diğer aracı kurumları kullanabilirler.

“İleriye Dönük Beklentiler” adlı yedinci ve son bölümde bütün konuyu toparlamak adına anlamın üretilmesini, iletilmesini ve kabulünü üç başlık altında toplayan yazarların ulaştığı sonuca göre modern toplumlar karşı karşıya kaldıkları anlamsal krizi ve buna sebep olan çoğulculuğu kendi aracı kurumları vasıtasıyla ve kendi değersel formlarıyla aşmak durumundadırlar. Her toplum kendi anlam stokunu ve eylem şemasını merkeze alarak bu krizi atlatacaktır. Sonuç olarak aracı kurumların da yardımıyla modernitenin olumsuz etkisi en aza inecektir.

Sosyolojinin önde gelen isimlerinden olan Berger’in ve Luckmann’ın birlikte yazdıkları “*Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi*” eseri son derece etkili bir çeviriyle literatürdeki yerini almıştır. Literatürde modern dönemde yaşanan krizlerin müsebbibi olarak gösterilen sekülerleşme bu defa nihai hedef olarak gösterilmemiştir. Çünkü moderniteyle beraber yaşanan anlamsal sorunların asıl sebebi çoğulculuktur. Bu kitap, modernite, sekülerleşme, çoğulculuk, anlam krizi, anlamsal katmanlar konusunda araştırma yapanlar ve sosyoloji bilimiyle ilgilenen okuyucuların sıklıkla başvurabileceği önemli bir kaynaktır.

KAYNAKÇA

Küçük, M. (2018). *Modernite versus Postmodernite* (2. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.

Luckmann, P. L. (2022). *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi* (1. Baskı). (M. D. Dereli, Çev.) İstanbul: Albaraka Yayınları.

Tekin, M. (2018). *İslam ve Modernlik* (1. Baskı). İstanbul: Rağbet Yayınları.